

ҚАЗАҚСТАНДА ЖӘНЕ ШЕТ МЕМЛЕКЕТТЕРДЕГІ ТҰРМЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚТЫ КРИМИНАЛИЗАЦИЯЛАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Маншук Токтарбековна Бейсенбаева

Қазақ ұлттық аграрлық зерттеу университетінің, құқық кафедрасының
қауымдастырылған профессоры, заң ғылымдарының кандидаты; Алматы қ.,
Қазақстан Республикасы; e-mail: manshuk.beysenbayeva@mail.ru

Лейла Муслимовна Сатанова¹

Қайнар академиясының заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған
профессоры; Алматы қ., Қазақстан Республикасы;
e-mail: Satanova1969@mail.ru

Эльмира Бахытжановна Курманалиева

Қонаев университетінің, азаматтық-құқықтық пәндер кафедрасының
доценты, заң ғылымдарының кандидаты; Алматы қ., Қазақстан Республикасы;
e-mail: Yelmira_777@mail.ru

Аннотация. Мақалада Біріккен Ұлттар Ұйымы (БҰҰ), Дүниежүзілік Денсаулық Сақтау Ұйымы (ДДСҰ) қабылдаған құжаттар негізінде тұрмыстық зорлық-зомбылықпен күресудің халықаралық тәжірибесі зерттелді. Посткеңестік елдерінің, соның ішінде Литва, Молдова, Украина (2022 жылғы 21 ақпанға дейін), көршілес Қырғызстан, Тәжікстан, Өзбекстан елдерінің заңнамалық тәжірибесіне назар аударылды. Сондай-ақ, американдық ғалым Эван Старктың тұрмыстық зорлық-зомбылықтың барлық түрлерінде орын алатын, бірақ құқық бұзушылықты тергеу кезінде әрдайым ескерілмейтін «мәжбүрлеп бақылау» теориясы туралы еңбегі зерттелді. Жұмыста Ұлыбританияның тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы тәжірибесіне ерекше назар аударылады, өйткені бұл ел аталған құқық бұзушылықты адам құқықтарын шектеудің кешенді әдісі ретінде қарастырады: оның ішінде физикалық, психологиялық, жыныстық және материалдық. Жұмыста халықаралық тәжірибе негізінде, Қазақстандағы қазіргі кезеңдегі аса өткір жағдай аясында, тұрмыстық қатынаста жасалатын құқыққа қайшы әрекеттерді криминализациялаудың орындылығы туралы мәселе қойылады. Жоғарыда аталған, алыс шетелдерде және Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы (ТМД) елдерінде құқық бұзушылықтармен күрестің құқықтық тәсілдері, ұлттық заңнаманы әзірлеу және жетілдіру барысында ескерілуі мүмкін. Ұсынылған жұмыста біздің еліміздегі тұрмыстық зорлық-зомбылықтың қазіргі жағдайы туралы зерттеулер және тұрмыстық зорлық-зомбылықтың өсу немесе төмендеу тенденцияларын және олардың себептерін көрсететін статистикалық мәліметтер келтірілген. Мақалада тұрмыстық зорлық-зомбылық саласындағы жақын және алыс шетелдердің заңнамалық актілерін салыстырмалы талдау әдісі қолданылды. Зерттеу қорытындылары, қойылған міндеттерге сәйкес бірқатар ережелерді ұсынады. Олар өсу қарқынын ескере отырып, тұрмыстық зорлық-зомбылық жасағаны үшін жауаптылықты күшейту қажеттілігіне назар аударады. Сондай-ақ, күнделікті өмірдегі зорлық-зомбылықтың барлық түрлеріне нақты анықтамалар беретін жаңа заңнамалық актіні қабылдау қажеттілігін белгілейді. Авторлар жаңа заңда тұрмыстық зорлық-зомбылық сияқты қоғам үшін аса қауіпті құбылыстың деңгейін төмендету үшін үйде жасалған заңсыз әрекеттерді қылмыстық жауаптылыққа тартуды ұсынады.

Түйінді сөздер: әйелдер құқықтары, тұрмыстық зорлық-зомбылық, заңнамалық актілер, криминализация, тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу.

¹ Хат-хабарларға арналған автор

ПРОБЛЕМЫ КРИМИНАЛИЗАЦИИ БЫТОВОГО НАСИЛИЯ В КАЗАХСТАНЕ И В ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ

Бейсенбаева Маншук Токтарбековна

*Ассоциированный профессор, кандидат юридических наук кафедры
право, Казахского национального аграрного исследовательского
университета, г. Алматы, Республика Казахстан;
e-mail: manshuk.beysenbayeva@mail.ru*

Сатанова Лейла Муслимовна

*Ассоциированный профессор, кандидат юридических наук
Академии Кайнар, г. Алматы, Республика Казахстан;
e-mail: Satanova1969@mail.ru*

Курманалиева Эльмира Бахытжановна

*Доцент, кандидат юридических наук кафедры гражданско-правовых
дисциплин Кунаевского университета, г. Алматы, Республика Казахстан;
e-mail: Yelmira_777@mail.ru*

Аннотация. В статье исследуется международный опыт борьбы с бытовым насилием на основании документов, принятых Организацией Объединенных Наций (ООН), Всемирной организацией здравоохранения (ВОЗ). Изучена законодательная практика стран постсоветского пространства, в числе которых Литва, Молдова, Украина (до 21 февраля 2022 года), соседние Кыргызстан, Таджикистан, Узбекистан. Также исследован труд американского ученого Эвана Старка о теории «принудительного контроля», имеющий место практически во всех формах бытового насилия, но который не всегда учитывается в ходе расследования правонарушения. В работе уделяется особое внимание опыту Великобритании по борьбе с бытовым насилием, так как данная страна рассматривает обозначенное правонарушение как комплексный способ ограничения прав человека, в числе которых физическое, психологическое, сексуальное и материальное. В работе, на основе международного опыта, ставится вопрос о целесообразности в Казахстане криминализировать противоправные деяния, совершаемые в бытовых условиях в свете текущей, крайне острой ситуации. Правовые способы борьбы, с названными выше правонарушениями, в странах дальнего зарубежья и в Содружестве Независимых Государств (СНГ), могут быть учтены в ходе разработки и усовершенствования национального законодательства. В предлагаемой работе, представлены исследования о текущем состоянии бытового насилия в нашей стране и статистические данные, отражающие тенденции к увеличению или уменьшению количества насилия в условиях быта и их причины. В статье используется метод сравнительного анализа законодательных актов как ближнего, так дальнего зарубежья в сфере бытового насилия. В выводах исследования предлагается ряд положений, согласно поставленным задачам, которые заключаются в том, что есть необходимость, с учетом динамики в сторону увеличения, в ужесточении ответственности за совершения бытового насилия. Также предлагается принятие нового законодательного акта, в котором устанавливались бы четкие определения для всех разновидностей насилия в быту. Авторы предлагают в новом законе криминализировать противоправные деяния, совершаемые в домашних условиях для снижения уровня такого опасного явления для общества как бытовое насилие.

Ключевые слова: права женщин, бытовое насилие, законодательные акты, криминализация, профилактика бытового насилия.

PROBLEMS OF CRIMINALIZATION OF DOMESTIC VIOLENCE IN KAZAKHSTAN AND IN FOREIGN COUNTRIES

Beisenbayeva Manshuk Toktarbekovna

*Associate Professor, Candidate of Law, Department of Law, Kazakh National Agrarian Research University, Almaty, Republic of Kazakhstan;
e-mail: manshuk.beysenbayeva@mail.ru*

Satanova Leila Muslimovna

Associate Professor, Candidate of Law, Kainar Academy, Almaty, Republic of Kazakhstan; e-mail: Satanova1969@mail.ru

Kurmanalieva Elmira Bakhytzhonovna

*Associate Professor, Candidate of Law, Department of Civil Law Disciplines, Kunaev University, Almaty, Republic of Kazakhstan;
e-mail: Yelmira_777@mail.ru*

Abstract. *The article examines the international experience of combating domestic violence on the basis of documents adopted by the United Nations and WHO. The legislative practice of the post-Soviet countries, including Lithuania, Moldova, Ukraine (until February 21, 2022), neighboring Kyrgyzstan, Tajikistan, and Uzbekistan, has been studied. The work of American scientist Evan Stark on the theory of "coercive control", which occurs in almost all forms of domestic violence, but which is not always taken into account during the investigation of an offense, is also studied. The work pays special attention to the UK's experience in combating domestic violence, since this country considers the designated offense as a comprehensive way of restricting human rights, including physical, psychological, sexual and material. Based on international experience, the paper raises the question of the expediency in Kazakhstan to criminalize illegal acts committed in everyday conditions in the light of the current, extremely acute situation. Legal ways to combat the above-mentioned offenses in non-CIS countries and the CIS can be taken into account during the development and improvement of national legislation. The proposed work presents research on the current state of domestic violence in our country and statistical data reflecting trends towards an increase or decrease in the number of domestic violence and their causes. The article uses the method of comparative analysis of legislative acts of both near and far abroad in the field of domestic violence. In the conclusions of the study, a number of provisions are proposed, according to the tasks set, which consist in the fact that there is a need, taking into account the upward dynamics, to tighten responsibility for the commission of domestic violence. It is also proposed to adopt a new legislative act that would establish clear definitions for all types of domestic violence. The authors propose in the new law to criminalize illegal acts committed at home in order to reduce the level of such a dangerous phenomenon for society as domestic violence.*

Keywords: *women's rights, domestic violence, legislative acts, criminalization, prevention of domestic violence.*

DOI: 10.52026/27885291_2024_76_1_193

Кіріспе

Біріккен Ұлттар Ұйымы жүйесінің әртүрлі бөлімшелері бірлесіп жариялаған 2018 жылғы «Әйелдерге қатысты зорлық-зомбылықтың таралуын бағалау» есебіне сәйкес², дүние жүзіндегі үш әйелдің бірі тұрмыстық зорлық-зомбылықтың құрбаны

болатынын мәлімдеді. «Тұрмыстық зорлық-зомбылық» немесе «жыныстық серіктестік тарапынан зорлық-зомбылық» деп те аталатын мұндай құқық бұзушылықты Біріккен Ұлттар Ұйымы «жыныстық серіктестің келісімінсіз оның үстінен билік пен бақылауды алу, сонымен қатар, сол биліктен

² Дүние жүзіндегі тұрмыстық зорлық-зомбылықты зерттеу: әрекетсіздік бағасы — [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <https://www.un.org/fr/node/184542> (Жүзінген күні 03.02.2024 ж.).

айырылмауға бағытталған іс-әрекеті» ретінде анықтайды. Статистикаға сәйкес, тұрмыстық қылмыстардың ішінде күш қолдану, зорлық-зомбылыққа байланысты қылмыстар бірінші орынды алады. Екінші орында жыныстық және психологиялық сипаттағы қылмыстар. Үшінші - экономикалық зорлық-зомбылық [1].

«Әйелдерге қатысты зорлық-зомбылықты жою туралы Декларацияда» «тұрмыстық зорлыққа байланысты зерттеулер жүргізуге, мәліметтер мен статистикалық деректерді жинақтауға» нақты үндеу бар³.

Отбасындағы зорлық-зомбылық әртүрлі нысандарда болуы мүмкін. Аталған құқық бұзушылық көбінесе депрессияны, жарақаттарды және басқада ауруларды тудыратын зорлықтың бірнеше түрін біріктіреді. Сонымен қатар, тұрмыстық зорлық-зомбылық еңбекке қабілеттілікпен өнімділікті жоғалтудан, әйелдердің мүмкіндіктерін шектеу және тіпті экономикалық өсуді бәсеңдетуден басқа, тұрмыстағы зорлыққа ұшыраған әйелдерді емдеу және қолдау қызметтері мен кінәлілерді жауапқа тарту шығындарын қоса алғанда, ауқымды әлеуметтік және экономикалық кері әсерін байқаймыз.

Тұрмыстық зорлық-зомбылық белгілі бір елдің, саяси немесе экономикалық жүйенің шеңберімен шектелмейді. Мәселенің ауқымы жаһандық болып табылады: Біріккен Ұлттар Ұйымының мәліметтері бойынша, әрбір үшінші әйел өмір бойы тұрмыстық зорлық-зомбылықтан зардап шегеді⁴.

Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының мәліметі бойынша, әйелдерді өлтірудің бесеуінің үшеуін жыныстық серіктестері жасайды (жақында ғана болған Қуандық Бишимбаевтың әйелін өлтіру қылмысына күдікті болуымен байланысты резонансты жағдай)⁵. Жыныстық қарым-қатынастағы зорлық некемен ғана шектелмейді. Қазіргі уақытта қарым-қатынастағы жасөспірімдер арасында зорлық-зомбылықтың өсуі байқалады. Осыған байланысты Ұлыбритания 2012 жылы 16-17 жас аралығындағы

адамдарды тізімге қосу үшін, тұрмыстық зорлық-зомбылықтан зардап шегуі мүмкіндердің тізімін кеңейтті, өйткені тұрмыстық зорлық-зомбылыққа байланысты ресми сауалнамалар нәтижесі бойынша, аталған жастағы адамдар ең жоғары тәуекел тобында екенін анықтады⁶. АҚШ статистикасы көрсеткендей, 1976 жылдан бастап тұрмыстық зорлыққа қарсы шаралар күшейген кезде және осы уақытқа дейін некеден тыс қарым-қатынаста жыныстық серіктестің күш қолдану қаупі 12 есе артқан [2].

Ұсынылып отырған еңбек, әртүрлі деңгейдегі экономикалық дамуы, әртүрлі саяси және құқықтық жүйелері бар елдердегі зорлық-зомбылыққа қарсы тәжірибелерін талдау және жүйелеу әрекеттерін зерттеу болып табылады. Осы зерттеу жұмысы жалғастыруды талап етеді және тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы арнайы заңнаманы дамыту стратегиясын түсіну, оны Қазақстанда қолдану тәжірибесін қалыптастыру және өзінің табыстылығын растаған зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимылдың пәрменді шаралары туралы қоғамдық талқылау процесінің барлық қатысушыларын хабардар ету үшін маңызды болып табылады. Қазақстанның осы тәжірибесін ескеріп, оны жәбірленушілердің құқықтарын қорғау үшін тиімді және нақты жұмыс істейтін арнайы заңнаманы қалыптастыру процесінде пайдалануға бірегей мүмкіндігі бар деп санаймыз.

Материалдар мен әдістер

Бұл зерттеудің негізгі материалдары БҰҰ қабылдаған халықаралық құжаттар; шет елдердің нормативтік-құқықтық актілері; Қазақстан Республикасының заңдары болды. Ұсынылған жұмыста зерттелген жоғарыда аталған нормативтік құжаттардың барлық топтары біздің елде де, одан тыс жерлерде де тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарын қорғау әдістері мен тәсілдеріне тікелей немесе жанама әсер етеді.

Ұсынылған тақырыпты неғұрлым мұқият және жан-жақты зерттеу үшін белгіленген

³ «Әйелдерге қатысты зорлық-зомбылықты жою туралы декларацияда» 1993 жылғы 20 желтоқсандағы бас ассамблеяның 48/104 қарарымен қабылданды — [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/O93000000006> (Жүгінген күні 03.02.2024 ж.).

⁴ *United nations: the world's women 2015*. — [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: https://unstats.un.org/unsd/gender/downloads/worldswomen2015_report.pdf (Жүгінген күні: 03.02.2024 ж.).

⁵ *World health organization, understanding and addressing violence against women, who/rhr/12.38, 2012*. — [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <https://www.who.int/publications-detail-redirect/WHO-RHR-12.38> (Жүгінген күні 03.02.2024 ж.).

⁶ *UK government: «New definition of domestic violence and abuse to include 16 and 17-year olds»*. 19 september 2012. — [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <https://www.gov.uk/government/news/new-definition-of-domestic-violence-and-abuse-to-include-16-and-17-year-olds--2> (Жүгінген күні 03.02.2024 ж.).

проблема саласындағы статистикалық деректерді талдау, әртүрлі елдердің заңнамалық актілерін салыстыру, тұрмыстық зорлық-зомбылықты криминализациялау және декриминализациялау барысында алынған тәжірибені салыстыру және т. б. сияқты жалпы ғылыми әдістер таңдалды.

Сондай-ақ, бұл зерттеуде американдық әлеуметтанушы профессор Эван Старктың ғылыми тұжырымдары келтірілген. Ол қоғамдағы зорлық-зомбылық деңгейінің төмендеуіне қатысты үш қате пікірді жоққа шығарады.

Талқылау. Нәтижелер

Тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы белгілі бір мемлекеттік шаралардың тиімділігі бірдей емес және факторлардың тұтас кешеніне байланысты. Осы жұмыстағы құқықтық тиімділік деген түсінікті келесі іс-шараларды: тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу; зардап шеккендердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету; агрессорларды қылмыстық немесе әкімшілік жауаптылыққа тартудың сәтті тәжірибесін қолдануды білдіреді.

Зерттелетін барлық елдерде, соның ішінде посткеңестік Латвия, Өзбекстан, Қырғызстан, Молдова, Грузия және басқаларында тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы заңнама бар. Бұл тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы жекелеген арнайы заңдар немесе тұрмыстық зорлық-зомбылықтан зардап шеккендерді қорғайтын салалық заңнамадағы арнайы нормалар.

Тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы арнайы заңдар зерттелген елдерде, соның ішінде Молдова мен Қырғызстанда тиімді екендігі дәлелденді, онда мұндай заңдар қабылданғаннан кейін отбасылық зорлық жағдайлары үштен біріне азайған.

Украинада, Ресей Федерациясымен соғысқа дейін, отбасында жасалған қасақана кісі өлтіру мен ауыр қылмыстардың саны 20% азайған [3]. Дегенмен, сұхбаттар мен басқа зерттеулер тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесін шешу үшін бір заң жеткіліксіз екенін көрсетеді. Барлық шаралар кешені қажет.

Тұрмыстық зорлық-зомбылықтан және оның зардаптарынан қорғау ешқашан дерлік орындалмайды, тіпті ең озық заңдар немесе шаралар саяси ерік-жігерсіз тиімді болмайды. Сауалнамаға қатысқан көптеген ғалымдар мен практиктер көбінесе әртүр-

лі заңдарда қабылданған «Тұрмыстық зорлық-зомбылық» тұжырымдамасы оның әйелдер мен балалар өміріндегі шындыққа ұқсамайтынын айтқан. Шетелдегі тұрмыстық құқық бұзушылыққа қарсы кешенді шаралар туралы ең мұқият сынды АҚШ-тың әлеуметтанушы профессоры Эван Старк алға тартты. Ол қоғамдағы зорлық деңгейінің төмендеуіне кедергі келтіретін үш қате пікірді тұжырымдады.

1) отбасындағы зорлық кейде күш қолдану зорлықпен бірге жүретін мәжбүрлеу мен бақылаудың тұрақты және қайталанатын циклі түрінде емес, күш қолдану зорлығы жекелеген жағдайлары түрінде түсініледі;

2) отбасындағы зорлық-зомбылық «тұрмыстық» болып табылады және тек құқық бұзушы мен жәбірленуші бірге тұратын үйде болады; ал денсаулық сақтау мекемелері мен құқық қорғау органдарының мәліметтері көрсеткендей, көптеген жағдайларда жәбірленушілер көмек сұраған кезде серіктестерімен бірге тұрмайды және бұл тұжырым қауіпсіздікті қамтамасыз етпейді (біздің қоғамда үлкен резонанс тудырған 2022 жылы заңгер Айман Асановамен болған жағдайда, оны бұрынғы күйеуі аңдып жүріп, ұстап алып, 18 пышақ жарақатын салып өлтірген);

3) зорлық-зомбылықтың ең маңызды аспектісі күш қолдану зорлығы болып табылады, алайда күш қолдану зорлықпен қоса қылмыскер зорлық-зомбылықтың басқа түрлерімен - қорлау, мәжбүрлеу, бопсалау, балаларды және басқа отбасы мүшелерін айла-шарғы жасаумен қатар жиі қолданады [4].

Шетелдік тәжірибені зерделеу кезінде қолданыстағы заңдар мен механизмдер күш қолдану зорлығы әдеттегі шеңберінен шығатын зорлық жағдайларына тиімді жауап беруге шынымен бейімделмеуі мүмкін екендігі айқын болады. Бірақ заңнамалық деңгейдегі реформалар тек бірнеше мемлекеттерде, мысалы, Ұлыбританияда (2015 жылы) және Шотландияда (2019 жылы) қабылданды. Бұл елдерде Эван Старк әзірлеген «мәжбүрлеп бақылау» тұжырымдамасы осы елдердің қылмыстық құқығында бөлек бекітілді⁷. «Мәжбүрлеп бақылау» үшін 5 жылға дейін бас бостандығынан айыру жазасы қарастырылған.

«Мәжбүрлеп бақылау», Старктың пікірінше, уақыт өте келе терроризм мен қудалауға ұқсайтын адамның мінез-құлқын қалыптас-

⁷ Section 76 of serious crime act 2015, «controlling or coercive behaviour in an intimate or family relationship» — [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәптібі: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2015/9/contents/enacted> (Жүзінген күні 03.02.2024 ж.).

тырады. Тұжырымдама тек күш қолдану зорлыққа ғана басым назар аудармайды, сонымен қатар, зорлықтын барлық түрлеріне — экономикалық, психологиялық, сексуалдық және күш қолдану зорлықтарды бірге байланыстырады. Дегенмен, тіпті Ұлыбританияда да сәтті сот процестері әлі де аз, өйткені тұжырымдаманы түсіну қиын, зерттеуді қажет етеді және қалыптасқан мәдени нормаларда қарсылық табады. Дегенмен, «мәжбүрлеп бақылаудың» жалпы идеясы әртүрлі саяси-құқықтық контексттерде ескерілуі мүмкін: экономикалық, психологиялық және күш қолдану зорлық-зомбылықтың өзара байланысын түсіну құралы бола алады. Сонымен қатар тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы әрекет етудің қолданыстағы әдістердің кемшіліктерін бағалауға мүмкіндік береді.

Тәжірибе көрсеткендей, тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы арнайы заңның қабылдануы оны қылмыстық жауаптылыққа тартуға немесе қылмыстың мұндай құрамын, егер заңда көзделген болса, жекеше айыптаудан жариялы тәртіппен жүзеге асырылуына кепілдік бермейді. Зерттелген посткеңестік елдердің көпшілігінде тұрмыстық зорлық-зомбылық үшін қылмыстық жауаптылық орнатуға байланысты қиындықтар мен қарсылықтар орын алады. Молдова, Әзірбайжан, Қырғызстан, Өзбекстан, Грузия және Латвияда тұрмыстық зорлық-зомбылық үшін қылмыстық жауаптылықты орнату толық емес. Яғни, ауырлығына байланысты ол әкімшілік құқық бұзушылық немесе қылмыстық құқық бұзушылық ретінде қарастырылады. Тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы арнайы заңнаманың болуына қарамастан жекеше, жекеше-жариялы айыптау тәртіппен жүзеге асырылады.

Мысалы, Молдовада Eremia and others V Moldova (№3564/11, 28 мамыр 2013 ж.) ісінде Адам құқықтарының еуропалық соты (АҚЕС) қаулысы шыққаннан кейін қылмыстық кодекске⁸ және әкімшілік құқық бұзушылық кодексіне түзетулер енгізілген. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекс тұрмыстық зорлық-зомбылық үшін жауапкершілікті белгілейтін жаңа 78 (1) баппен толықтырылды⁹.

Тиісінше, егер құқық бұзушының әрекеті қылмыс ретінде анықталмаса, ол әкімшілік құқық бұзушылық жасағаны үшін кінәлі деп танылуы мүмкін. Молдованың «Әйелдер құқық қорғау орталығы» атты коммерциялық емес ұйымы, Еуропа Кеңесінің Министрлер комитетіне берген баяндамасында бұл жаңалықты теріс бағалап, тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы қозғалған қылмыстық істер санының күрт төмендеуіне және тұрмыстық зорлық-зомбылық бойынша әкімшілік құқық бұзушылықтардың өсуіне сілтеме жасады, бұл агрессорларды одан әрі зорлық жасауын жеткілікті түрде тежемейді деп мәлімдеді. Сонымен қатар, әкімшілік құқық бұзушылық пен қылмыстық құқық бұзушылық арасындағы айырмашылық келтірілген (әдетте күш қолдану) зиянның ауырлығымен анықталатындықтан, зорлық-зомбылықтың басқа түрлері — экономикалық, психологиялық ешқашан қудаланбайды. Дегенмен, теориялық тұрғыдан олар Молдовадағы тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы арнайы заң бойынша қылмыстық жазаға тартылған.

Литвада тұрмыстық зорлық-зомбылық соңғы уақытқа дейін жекеше айыптау тәртіппен жүзеге асырылды. Valiulienė V. Lithuania (26 наурыз 2013 ж.) АҚЕС қаулысынан кейін Литваның ҚК және ҚІЖК-не 2011 жылы қабылданған тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы заңмен өзара келістіру үшін түзетулер енгізілген. Түзетулер тұрмыстық зорлық-зомбылық белгілері анықталған барлық жағдайларда, тіпті зардап шеккендердің атынан шағым немесе олардың өкілінің атынан арыз болмаған жағдайда да міндетті түрде алдын ала тергеу жүргізу туралы ережелерді енгізуге қатысты болды¹⁰.

Орта Азия мемлекеттерінде тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесі құқық бұзушылықтарға қарсы әрекет ететін және осындай әрекеттер санын азайтуға бағытталған заңнамалық актілерді қабылдау арқылы шешіледі.

Қырғызстанда 2017 жылға дейін құқық қорғау органдары зардап шеккен тараптың арызы бойынша ғана шаралар қолданған. 2017 жылы «Отбасылық зорлық-зомбылықтан қорғау және күзету туралы» Заңның қабылдануымен құқық бұзушылыққа

⁸ Молдова Республикасының Қылмыстық кодексы 18 сәуір 2002 жылы қабылданған, 201 бап «Тұрмыстық зорлық-зомбылық» — [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: https://lege.md/ru/ugolovnyiy_kodeks_respubliki_moldova/st-201-1 (Жүгінген күні 03.02.2024 ж.).

⁹ Молдова Республикасының 2008 жылғы 24 қазанда қабылданған № 218-XVI «Құқық бұзушылық туралы» Кодексі — [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30395669 (Жүгінген күні 03.02.2024 ж.).

¹⁰ Council of Europe commissioner for human rights, report following visit to Lithuania from 5 to 9 december 2016. 19 april 2017. P. 4–5 — [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <https://rm.coe.int/168070a746> (Жүгінген күні 03.02.2024 ж.).

қарсы іс-қимыл зорлықтың куәгері немесе медицина қызметкері мәлімдеген кезде жүзеге асырылады. Сондай-ақ, заңға сәйкес, зорлаушыға жәбірленушімен байланысуға тыйым салатын үш күндік (бір айға ұзарту мүмкіндігі бар) қауіпсіздік ордері жазылады. Жазадан басқа, аталған заң, зорлаушыларға арналған міндетті, мемлекет қаржыландыратын, түзету бағдарламасын да қарастырады¹¹.

2019 жылға дейін Өзбекстан заң түрінде тұрмыстық зорлықтың құрбандарын қорғамаған мемлекет болып қала берді. 2019 жылы «Әйелдер мен еркектер тең құқықтары мен мүмкіндіктеріне кепілдік беру туралы»¹² және «Әйелдерді қысым мен зорлық-зомбылықтан қорғау туралы»¹³ екі заң қабылданды. Бірінші заң актісі әртүрлі қызмет салаларында жыныстық кемсітушілікке тыйым салады және гендерлік теңдікке қатысты бірқатар терминдерге анықтама береді. Екінші заңға сәйкес, тұрмыстық зорлық-зомбылықтан зардап шеккендер құқық қорғау органдарынан, қолдау орталықтарында немесе ақысыз сенім телефоны арқылы ақысыз экономикалық, әлеуметтік, психологиялық, медициналық және құқықтық көмек ала алады. Бұдан басқа, олар қорғау ордерін беруді талап ете алады және ордердің бұзылуы туралы хабардар ете алады. Ордер ең көбі 30 күн мерзімге беріледі. Осы шаралардың арқасында мемлекеттік органдар, әйелдер мен балаларды зорлаушылардың әрекеттерінен қорғауға мүмкіндік алды. Ордерді бұзғаны үшін зорлаушыға немесе қудалаушыға айыппұл, немесе 15 тәулік әкімшілік қамаққа алу жазасы беріледі.

Тәжікстанда 2013 жылдан бастап «Отбасындағы зорлық-зомбылықтың алдын

алу туралы» заң өз күшіне енді¹⁴. Осы заңға сәйкес, зорлаушыға қарсы бірінші рет арыз берілген кезде оған 15 күнге дейін жәбірленушіге қатысты кез келген зорлық әрекеттеріне тыйым салатын қорғаныс ұйғарым беріледі. Зорлаушы әкімшілік тәртіп бойынша қайта құқықбұзушылық іс-әрекеттерге баратын жағдайда, 15 күнге ұсталады, ал талаптарды бұзғаны үшін ұйғарым бойынша айыппұл қарастырылған. Бірақ Өзбекстандағыдай, Тәжікстанның заңында да тұрмыстық зорлық-зомбылық үшін қылмыстық жауаптылыққа тартылмайды.

Қазақстанға келетін болсақ, бұл жерде біздің еліміз әлі де тұрмыстық жағдайларда жасалатын құқық бұзушылықтар санын азайту мәселесі бойынша оңтайлы шешім іздеуде екенін атап өткен жөн.

2016 жылы Президенттің Жарлығымен Қазақстан Республикасында 2030 жылға дейінгі отбасылық және гендерлік саясат тұжырымдамасы бекітілді. Құжатта «зорлық-зомбылыққа қарсы күрес Қазақстан Республикасындағы басым мемлекеттік міндеттердің бірі ретінде айқындалды»¹⁵.

1997 жылдан бастап отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық Қылмыстық кодекспен реттелген, онда 7 жылға дейін бас бостандығынан айырудан бастап айыппұлдар мен қоғамдық жұмыстарға дейін жазалар қарастырылған¹⁶.

Қазақстан Республикасында 2009 жылы «Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың профилактикасы туралы» заң қабылданды¹⁷. Нормативтік актінің қабылдануы біздің еліміз үшін маңызды, өйткені ол мемлекеттің тұрмыстық зорлық-зомбылықты бағалау мен оның алдын алудың қажетті ұйымдасты-

¹¹ «Отбасылық зорлық-зомбылықтан қорғау және сақтау туралы» Қырғыз Республикасының 2017 жылғы 27 сәуірде қабылданған № 63 Заңы. — [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111570> (Жүгінген күні 03.02.2024 ж.).

¹² Өзбекстан Республикасының «Әйелдер мен ерлердің тең құқықтары мен мүмкіндіктерінің кепілдіктері туралы» Заңын заң шығарушы палата 2019 жылғы 17 тамызда қабылдады, Сенат 2019 жылғы 23 тамызда мақұлдады — [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: https://continent-online.com/Document/?doc_id=32664411 (Жүгінген күні 03.02.2024 ж.).

¹³ Өзбекстан Республикасының «Әйелдерді қысым мен зорлық зомбылықтан қорғау туралы» Заңын заң шығарушы палата 2019 жылдың 17 тамызында қабылдады, Сенат 2019 жылдың 23 тамызында мақұлдады — [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33869791 (Жүгінген күні 03.02.2024 ж.).

¹⁴ Тәжікстан Республикасының 2013 жылғы 19 наурыздағы №954 «Отбасындағы зорлық-зомбылықтың алдын алу туралы» Заңы. — [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31374104 (Жүгінген күні 03.02.2024 ж.).

¹⁵ «Қазақстан Республикасындағы 2030 жылға дейінгі отбасылық және гендерлік саясат тұжырымдамасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2016 жылғы 6 желтоқсандағы № 384 Жарлығына өзгеріс енгізу туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2022 жылғы 1 сәуірдегі № 853 Жарлығы — [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2200000853> (Жүгінген күні 03.02.2024 ж.).

¹⁶ Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 1997 жыл 16 шілде № 167-1 — [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K970000167> (Жүгінген күні 03.02.2024 ж.).

¹⁷ Қазақстан Республикасының Заңы «Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» 2009 жыл 4 желтоқсан № 214-iv (01.07.2023 ж. жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен) — [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z090000214> (Жүгінген күні 03.02.2024 ж.).

рушылық-құқықтық тетігін құру ниетінің дәлелі болды [6].

2017 жылы бірнеше реформалардан кейін тұрмыстық зорлық-зомбылық үшін жекелеген баптар қылмыстық жауаптылықтан босатылған және олар Қылмыстық кодекстен Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекске ауыстырылды. Мысалы, Қылмыстық кодекстен екі бап (108 бап - денсаулыққа қасақана жеңіл зиян келтіру, 109 бап - ұрып-соғу) бірден декриминализацияға ұшырады, олар бойынша үйдегі агрессорларды қылмыстық жауаптылыққа тартуға мүмкіндік болған еді.

2020 жылы «Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» заң жаңартылды. Онда тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алудың бірқатар шаралары келтірілген, ал айыппұлдар соттың ескертуімен ауыстырылды. Сонымен қатар, тараптарды татуластыру туралы бап қайтарылды (егер зорлаушы қылмыстық жауапкершілікке тартылған жағдайда, бұл бап қолданылмайды). Ішкі істер министрлігі (ІІМ) мен Қазақстан Республикасының Бас прокуратурасы бұл шаралар «құқық бұзушылармен профилактикалық жұмыстарды күшейтуге және құқық бұзушыны жауапқа тарту рәсімін жеңілдетуге» бағытталғанын мәлімдеді.

Қазақстанда тұрмыстық зорлық-зомбылық үшін жаза 2023 жылғы 19 мамырдан бастап өзгерді. Статистикалық мәліметтерге сәйкес, 2022 жылы тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы 70 мыңнан астам өтініш тіркелген. Аталған заңға енгізілген түзетулерге байланысты жәбірленушілердің арыздарынсыз, куәгерлердің айғақтарына және бейнекамералардың жазбаларына сүйене отырып, зорлық жасау фактісі бойынша әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерді қозғауға мүмкіндік туды. Соңғы шешімді сот қабылдайды.

Сондай-ақ енгізілген түзетулер тараптардың қайта татуласу мүмкіндігін болдырмайды.

Түзетулердің қабылдануымен татуласу сотта бір рет ғана мүмкін болды.

2023 жылдан бастап әкімшілік және қылмыстық жауаптылық күшейтілді. Егер бұрын соттар 1 тәуліктен 5 тәулікке дейін қамауға алумен шектелсе, түзетулер күшіне енген

кезде отбасылық зорлық-зомбылық жасаушыға ескерту жасалады немесе 5 тәулікке қамауға алынады. Егер зорлық қайталанса, ол 10 тәулікке қамауға алынады. Ұрып-соғу үшін жаза бірден -10 тәулікке қамау қолданылады (бұрынғы 10 тәулікке дейінгі орнына). Қайта ұрғаны үшін қамауға алу мерзімі 15 тәуліктен 20-ға дейін ұзартылды. Денсаулыққа жеңіл зиян келтіргені үшін 15 тәулікке қамауға алу түріндегі жаза қарастырылған, қайталап жасағаны үшін – бұрынғы 20 тәуліктің орнына 25 тәулік бекітілді.

Сондай-ақ, тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы заңнан қорғаныс нұсқамасын бұзғаны үшін ескерту алынып тасталды. Ескертудің орнына 10 тәулікке қамауға алу қарастырылды¹⁸.

Бұдан басқа, Қылмыстық кодекстің жекелеген баптарына, атап айтқанда ҚК-нің 106 және 107-баптарына ауыр зиян келтіру және денсаулыққа орташа ауырлықтағы зиян келтіру туралы «кінәліге материалдық немесе өзге де тәуелділіктегі адамға қатысты іс-әрекет жасау» ұғымы енгізілді, бұл қылмыскерді оқшаулау үшін қамауға алу түріндегі санкцияны қолдануға мүмкіндік береді, сондай-ақ Қылмыстық кодекстің 106-бап бойынша 10 жылға дейін және 107-бап бойынша 3 жылға дейін бас бостандығынан айыру жауапкершілігі енгізілді.

Қылмыстық кодекске өзгерістер 2023 жылдың 19 мамырында заңды күшіне енді. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексте өзгерістер 2023 жылдың 1 шілдесінен бастап күшіне енді¹⁹.

Тек қылмыстық санкциялар тұрмыстық зорлық-зомбылықты құрайтын мінез-құлық үлгілерінің күрделі кешенін өзгерте алмайды, қылмыстық қудалау рецидивизмнің өсуі мен болашақта зорлық-зомбылықты қолдану тұрғысынан айқын тежеуші әсерге ие.

Қорғау шарасы ретінде криминализация, біріншіден, мемлекеттің отбасылық салада жасалған қылмыстарды тергеу міндеттемесіне кепілдік береді және зорлық-зомбылыққа қарсы тұру жауапкершілігін зардап шеккендердің мойнына жүктемейді. Екіншіден, криминализация тергеудің тиімді жүруіне ықпал етеді, өйткені тұрмыстық зорлық-зомбылықтан зардап шеккендер

¹⁸ Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 2014 жыл 3 шілде № 226-V (12.09.2023 жыл жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен) — [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226> (Жүзінген күні 03.02.2024 ж.).

¹⁹ Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V ҚРЗ. (12.09.2023 жыл жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен) — [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000235> (Жүзінген күні 03.02.2024 ж.).

көбінесе тергеу жүргізіліп жатқан қылмыс бойынша дәлелдемелік базаны өздері жинай алмайды. Үшіншіден, зардап шеккендер бұдан былай айыптаудан бас тарта алмайды және тергеу барысында туыстары мен басқа адамдардың қысымымен және қорқытуымен шағымды қайтарып ала алмайды. Егер шағым беру және одан әрі қылмыстық қудалауды жалғастыру туралы шешім қабылдау жауапкершілігі зардап шеккендерге жүктелсе (мысалы, жекеше және жекеше-жариялы тәртіппен айыптау жүзеге асырылу сияқты), онда агрессордың қысымы мен қауіптілігі жойылып қана қоймай, керісінше күшейе түсуі мүмкін, өйткені зардап шеккендер арызданып барлығын өздері бастаған үшін кінәлі болып қалады.

Тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесіне тез арада мән беру, әділеттілік жүйесі үшін үлкен ауыртпалық екенін ескеру маңызды. Полицияға әкелінген барлық арыздардың жартысынан көбі тұрмыстық зорлыққа қатысты. Кейбір сарапшылардың бағалауы бойынша, зорлық-зомбылық жасаушылардың 60-80% 6-10 жыл аралығында қайталама қылмыстар жасайды (тұрмыстық зорлық-зомбылықтың қайталануы). Сондықтан, әділеттілік жүйесінің маңызды ресурстары созылмалы немесе сериялық құқық бұзушылармен күресуге жұмсалады. Мысалы, Англия мен АҚШ-та кейбір отбасылық агрессорларда орташа есеппен 14 қылмыстық айып бар, олардың жартысы ұрып-соғу.

Қазақстандық құқық қорғаушылардың пікірінше, 2023 жылы бірқатар заңнамалық актілерде күшіне енген жаңа түзетулерде көзделген шаралар өз сипаты бойынша жартылай ғана, «косметикалық» шаралар болып табылады. 2009 жылы қабылданған «Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» ҚР Заңы негізінен құқық бұзушылықты алдын алу сипатына ғана ие, бұл өз кезегінде үйде жасалатын зорлықтың санын азайту бойынша жағдайды жақсартпайды.

Себебі, ІІМ Қазақстанда жыл сайын отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы арыздардың саны артып келе жатқанын бірнеше рет мәлімдеді (тек 2022 жылы полицияға 125 мыңнан астам осындай арыз түскен), ал зорлаушылардың қолынан қаза тапқандар саны тұрақты өсуде²⁰. Отандық құқық қорғаушылар қылмыскерлерге қатысты қа-

таң жаза түрлерін қолдану үшін тұрмыстық жағдайда жасалған құқық бұзушылықтарды криминализациялауды қолдайды.

Ресми инфографика әйелдерге қатысты тұрмыстық зорлық-зомбылықтың тіркелген жағдайларының саны бойынша жасалған құқық бұзушылықтар санының төмендеу үрдісін көрсетеді. Алайда, статистика тұрмыстық зорлық-зомбылық жағдайымен шынайы көріністі көрсетпейтінін атап өткен жөн, өйткені көп жағдайда жақын туыстарына қатысты жүйелі түрде жасалған құқық бұзушылықтар қоғам мен құқық қорғау органдарынан жасырын қалады. Құқық бұзушылықтың осы санатының ерекшелігі оның күнделікті және жүйелілігінде жатыр. «Отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылықтың негізгі себептері ретінде әлеуметтік-экономикалық жағдайды (материалдық қиындықтар, жұмыссыздық), сондай-ақ жаман әдеттердің болуын (маскүнемдік, нашақорлық, құмар ойындар) атауға болады» [7].

Тұрмыстық бұзақы мен зорлаушылар, бұл көбінесе зорлық құрбандарымен бір отбасының мүшелері және құқық қорғау органдарына қатты қысым болған жағдайларда ғана шағымданады. Тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандары көптеген сыртқы факторлардың әсерімен, мысалы, туыстарының қысымына, оқиғаны өз үйінен тыс жерге шығарғысы келмеуіне, қиянат жасаушыға қаржылық және басқа да тәуелділікке және басқада себептерге байланысты, бастаған істерін аяқтамай қаяды.

Қорытынды және ұсыныстар

Тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы арнайы заңдардың қабылдануы зерттелген мемлекеттерде, оның ішінде посткеңестік Молдова мен Қырғызстанда, яғни қазақстандық саяси және ең бастысы құқықтық жүйелерге жақын юрисдикцияларда, өзінің тиімділігін дәлелдеді. Мұндай заңдар зорлық-зомбылыққа қарсы негізгі шаралардың бірі ретінде қарастырылады. Шынында да, аталған елдердегі зорлық-зомбылық деңгейі 20% астамға төмендеген. Бірақ бұл мұндай заңдар қабылданғаннан кейін бірден емес, заң шығарушы, атқарушы және сот билігінің барлық деңгейлерінде тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы тұру бойынша теңдестірілген кешенді саясат пен бағдарламалардың нәти-

²⁰ Министерством культуры и информации разрабатывается проект единой Концепции для центров поддержки семьи – А. Балаева — [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік мәзімі: <https://primeminister.kz/ru/news/ministerstvom-kultury-i-informatsii-razrabatyvaetsya-proekt-edinoj-kontseptsii-dlya-tsentrov-podderzhki-semi-a-balaeva-25961> (Жүгінген күні 03.02.2024 ж.).

жесінде болды. Тұрмыстық зорлықты азайту үшін, сонымен қатар тұрмыстық зорлық-зомбылықты жариялы тәртіппен жүзеге асыру мәселесін шешу үшін, бір заң жеткіліксіз.

Өзара байланысты және бірін-бірі толықтыратын шаралардың тұтас кешені қажет. Тұрмыстық зорлық-зомбылықтан және оның зардаптарынан қорғау биліктің барлық деңгейлерінде, яғни учаскелік бөлімнен бастап министрліктердегі шенеуніктер мен Парламент депутаттары дейінгілердің саяси ерік-жігерінсіз тиімді болмайтыны анық.

Азаматтарды тұрмыстық зорлық-зомбылықтан қорғаудың кез-келген саяси күн тәртібін әзірлеу кезінде құбылыстың негізгі себебі биліктің теңсіздігі мен теңгерімсіздігі екенін ескеру қажет. Тиімді болу үшін тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу, әрекет ету, қудалау және жазалау тәсілі мұндай зорлық-зомбылықты зардап шеккендер мен агрессорларды қамтитын үздіксіз динамикалық процесс ретінде тануы керек, тіпті егер жеке жасалған әрбір әрекет аз ғана теріс қылық болып көрінсе де. Осыған байланысты тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы соңғы заңдардың негізін қалаған жоғарыда аталған «мәжбүрлеп бақылау» тұжырымдамасын зерттеуді жалғастыру маңызды болып көрінеді.

Жоғарыда келтірілген зерттеулерге сүйене отырып, бірқатар жалпы ұсыныстар беріледі. Заңнама саласындағы қажетті шаралар, оны қолдану тәжірибесі әртүрлі елдердегі осындай іс-шаралардың тиімділігін бағалауды ескере отырып тұжырымдалған. Олардың тиімділігі неғұрлым отбасындағы зорлық-зомбылыққа қарсы біртұтас кешенді шаралар енгізілсе, соншалықты дұрыс нәтиже болады деп күтуге болады,

Қазақстандық контексте төменде ұсынылған шаралар назарға алынуы мүмкін,

бірақ олармен шектелмеуі тиіс.

Сонымен, тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы арнайы заң қабылдануы керек.

- Тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы заң, 2009 жылы қабылданған «Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» заңмен салыстырғанда, күш көрсету, психологиялық, сексуалдық және экономикалық зорлық-зомбылық түрлерінің егжей-тегжейлі және нақты анықтамаларын қамтуы керек.

- Арнайы заңның қабылдануы тұрмыстық зорлық-зомбылықты криминализациялаумен қатар жүруі керек, яғни жасалған қылмыстың ауырлығына сәйкес келетін және жәбірленушілердің құқықтары мен мүдделерін тиімді қорғауды қамтамасыз ететін қылмыстық жаза қолданылуы қажет. Осыған байланысты, 2017 жылы декриминализацияға ұшыраған ҚР ҚК 108, 109 баптарды бұрынғы қалпына қайта келтіру керек деп есептейміз. Яғни, денсаулыққа қасақана жеңіл зиян келтіруді, ұрып-соғуды қылмыстық әрекеттер деп тану арқылы, баптарда көрсетілген жазалар қолданылуы тиіс.

- Тұрмыстық зорлық-зомбылық жариялы тәртіппен жүзеге асырылатын қудалау мен айыптау істеріне жатуы керек.

- Заңда тұрмыстық зорлық-зомбылық жеке зорлық актілерінің сериясы ретінде емес, процесс ретінде қарастырылуы керек.

- Заңның қабылдануынан кейін қылмыстық, қылмыстық іс жүргізу, әкімшілік, отбасылық, азаматтық, азаматтық іс жүргізу және т. б. қоса алғанда, салалық заңнамаға тиісті және орынды өзгерістер енгізілуі тиіс.

- Салалық заңнамаға енгізілген өзгерістер мен толықтырулар бір-біріне қайшы келмеуі тиіс, олардың негізгі бағыты зорлық-зомбылықтан зардап шеккендердің құқықтарын қорғауға бағытталуы аса маңызды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Абдукаримова З. Т., Абдраманова Н. К., Кайназарова М. Б. Криминологическая характеристика домашнего насилия в отношении женщин Казахстана // Вестник института законодательства и правовой информации Республики Казахстан. – 2023 год, – №4 (75), – С. 150 - 157
2. Evan Stark, *coercive control: how men entrap women in personal life*. Oxford university press: 2007. Chapter 2, «woman battering» [kindle edition]. — [Электрондық ресурc]. — Қолжетімділік тәpмiбi: https://books.google.kz/books?id=rm8CPqTiDWMC&pg=PA55&hl=ru&source=gbs_selected_pages&cad=1#v=onepage&q&f=false (Жүгінген күні 03.02.2024 ж.).
3. Харламов В. Институт охранного ордера в зарубежном законодательстве как инструмент защиты личности от внутрисемейного насилия // криминология: вчера, сегодня, завтра. 2014. — [Электрондық ресурc]. — Қолжетімділік тәpмiбi: <https://cyberleninka.ru/article/n/institut-ohrannogo-ordera-v-zarubezhnom-zakonodatelstve-kak-instrument-zaschity-lichnosti-ot-vnutrisemeynogo-nasiliya> (Жүгінген күні 03.02.2024 ж.).

4. Ruth Lewis, Russell P. Dobash, Rebecca Emerson Dobash and Kate Cavanagh. Protection, prevention, rehabilitation or justice? Women's use of the law to challenge domestic violence. *International review of victimology* 2000 7: 179. 181. — [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/026975800000700310> (Жүзінген күні 03.02.2024 ж.).

5. Amanda L. Robinson. Serial domestic abuse in wales: an exploratory study into its definition, prevalence, correlates, and management, victims & offenders, 2016. 12:5, 643—662, doi: 10.1080/15564886.2016.1187691. — [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/15564886.2016.1187691> (Жүзінген күні 03.02.2024 ж.).

6. Рахимбердин К. Х., Гета М. Р. Теоретические и правовые аспекты противодействия бытовому насилию в законодательстве Республики Казахстан: проблемы и перспективы // *Вестник института законодательства и правовой информации Республики Казахстан*. — 2021 год, — №3 (66), — С. 62-73

7. «Қазақстандық отбасылар – 2022» ұлттық баяндамасы / Ә.С. Кайдарова, Ж.С. Батталова, О.В. Николаева, Ф.Қ. Байболатова, Б.Қ.Ермекбаева, Ә.А. Оразбаева, Т.А. Резвушкина, Қ.А. Жарова, А.Ж. Қойшығарин, Ш.Ә. Түрез, Т.А. Липина, А.И. Досмұхамбетова. — Астана, 2022. — 300 б.

REFERENCES

1. Abdukarimova Z. T., Abdramanova N. K., Kajazarova M. B. Kriminologicheskaja harakteristika domashnego nasiliya v otnoshenii zhenshhin Kazahstana // *Vestnik instituta zakonodatel'stva i pravovoj informacii Respubliki Kazahstan*. — 2023 god, — №4 (75), — S. 150 - 157

2. Evan Stark, coercive control: how men entrap women in personal life. Oxford university press: 2007. Chapter 2, «woman battering» [kindle edition]. — [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: https://books.google.kz/books?id=rm8CPqTiDWMC&pg=PA55&hl=ru&source=gb_s_selected_pages&cad=1#v=onepage&q&f=false (Жүзінген күні 03.02.2024 ж.).

3. Harlamov V. Institut ohrannogo ordera v zarubezhnom zakonodatel'stve kak instrument zashhity lichnosti ot vnutrisemejnogo nasiliya // *kriminologija: vchera, segodnja, zavtra*. 2014. — [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <https://cyberleninka.ru/article/n/institut-ohrannogo-ordera-v-zarubezhnom-zakonodatel'stve-kak-instrument-zaschity-lichnosti-ot-vnutrisemejnogo-nasiliya> (Жүзінген күні 03.02.2024 ж.).

4. Ruth Lewis, Russell P. Dobash, Rebecca Emerson Dobash and Kate Cavanagh. Protection, prevention, rehabilitation or justice? Women's use of the law to challenge domestic violence. *International review of victimology* 2000 7: 179. 181. — [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/026975800000700310> (Жүзінген күні 03.02.2024 ж.).

5. Amanda L. Robinson. Serial domestic abuse in wales: an exploratory study into its definition, prevalence, correlates, and management, victims & offenders, 2016. 12:5, 643—662, doi: 10.1080/15564886.2016.1187691. — [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/15564886.2016.1187691> (Жүзінген күні 03.02.2024 ж.).

6. Rahimberdin K. H., Geta M. R. Teoreticheskie i pravovye aspekty protivodejstvija bytovomu nasiliyu v zakonodatel'stve Respubliki Kazahstan: problemy i perspektivy // *Vestnik instituta zakonodatel'stva i pravovoj informacii Respubliki Kazahstan*. — 2021 god, — №3 (66), — S. 62-73

7. «Қазақстандық отбасылар – 2022» ұлттық баяндамасы / Ә.С. Кайдарова, Ж.С. Батталова, О.В. Николаева, Ф.Қ. Байболатова, Б.Қ.Ермекбаева, Ә.А. Оразбаева, Т.А. Резвушкина, Қ.А. Жарова, А.Ж. Қойшығарин, Ш.Ә. Түрез, Т.А. Липина, А.И. Досмұхамбетова. — Астана, 2022. — 300 б.